

Justina KUČINSKAITĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Vilniaus teatro afišos Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fonduose

Anotacija. Straipsnio objektas – Vilniaus teatro afišos iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rinkinių. Analizuojamos jų patekimo į biblioteką aplinkybės ir reikšmė tiriant Vilniaus teatro istorijos raidos etapus. Afišų išorinių bruožų analizė per istorinio konteksto prizmę papildoma įdomiais faktais apie spektaklių pastatymus ir charakteringas laikmečio asmenybes.

Esminiai žodžiai: afišos; Vilniaus miesto teatras; kolekcininkai; opera; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Annotation. The object of the article are playbills of the Vilnius City Theatre from the collections of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. The article analyzes the circumstances of their arrival to the library and their significance for the research of the history of the Vilnius city theatre. The analysis of external features of the playbills through the prism of historical context is supplemented by interesting facts about the staging of theatre performances and notable persons of the times.

Keywords: playbills; the Vilnius City Theatre; collectors; opera; the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

Įvadas. Palyginti neseniai pasirodžius išsamiam, ne vieną dešimtmetį brendusiam Vidos Bakutytės veikalui, skirtam Vilniaus teatro istorijai [5], tampa aktualu ir pravartu pristatyti dalies pačių seniausių Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (toliau – LMAVB) saugomų afišų apžvalgą. Mat gausėjant istoriografijai šia tema pasigendama išsamesnio menotyrinio žvilgsnio į afišas kaip vieną svarbiausių pirminių šaltinių. LMAVB saugomas teatro afišų rinkinys unikalus, nes chronologiškai yra seniausias ir pats išsamiausias Lietuvoje žinomas rinkinys¹. Vilniaus teatro, veikusio 1785–1915 m., afišos yra tik menka dalis smulkiosios spaudos fonde saugomų dokumentų (kitų šalių spektaklių, renginių afišų, sovietinių plakatų, atsišaukimų, ekslibrisų ir t. t.), kurie ateityje bus puiki medžiaga ne vienam moksliniam tyrimui. Šiame darbe dėl medžiagos gausos apsiribosime tik Vilniaus teatro afišomis, kurios iliustruoja daugiau kaip šimtmetį trukusią žymaus teatro veiklą, ženkliai prisidėjusią prie miestiečių luomo augimo ir vystymosi. Afišų, kaip pirminio šaltinio, reikšmė teatro istorijos tyrimams dar labiau suaktualėja dėl skurdaus kiekio kitokio tipo medžiagos, pavyzdžiui, tuometinės periodikos. Kaip teisingai pastebi šio teatro afišų tyrėjas Jerzsis Timoszewiczius [27, 222], tarpusukiliminiame XIX a. laikotarpyje periodinė spauda, jei ir būdavo leidžiama, tai politinės peripetijos užgoždavo bet kokią informaciją apie kultūros reiškinius – ką jau kalbėti apie spektaklių recenzijas? Taigi afišos padeda istorikams rekonstruoti teatro repertuarą, aktorių sudėtį, teikia informacijos apie carinę Rusijos imperijos politiką, poligrafijos veiklą Lietuvoje, kultūrinės tendencijas ir ryšius.

¹ Nemažą XIX a. afišų rinkinį (apie pustučio tūkst. vienetų), 1972 m. perimtą iš Lietuvos dailės muziejaus, saugo Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus. Vilniaus teatro afišos jame užima nedidelę dalį (129 vnt.). Išsamiau apie tai žr.: [11]. Keletą XIX a. pr. Vilniaus teatro afišų turi ir Lietuvos nacionalinis muziejus.

Iki oficialaus teatro steigimo teatrinė veikla buvo plačiai paplitusi dvaro kultūroje. XVIII–XIX a. beveik kiekvienas didikas turėjo privačiai išlaikomas aktorių ir muzikantų trupes, vaidinimams pritaikytą erdvę [7, 27]. Paminėtinas garsus Radvilų teatras Nesvyžiuje, Sapiegų – Ružanuose, Oginskių – Plungėje ir t. t. Šiame darbe neminėsime istoriografijoje išsamiai nušviestos teatrinė veiklų įvairovės Lietuvoje, tik norime pabrėžti, kad 1795 m. įkurtas miesto teatras buvo natūrali kultūrinės formos tąsa ir visuomenės poreikių padiktuota būtinybė. Vakarų Europos pavyzdžiu veikęs miesto teatras formavo kultūros reiškiniams neabejingo vilniečio sampratą. Teatro repertuare atsispindėjo būdingos laikmečio mados ir tendencijos, o XIX a. antrojoje pusėje, išgalėjęs rusifikacijos procesui ir cenzūrai, teatro veiklos suvaržymas tapo prievartinės okupacinės politikos įrodymu.

Nemenku iššūkiu šiame tyrime tapo minėtų afišų patekimo į LMAVB istorijos rekonstrukcija. Uždavinytis komplikotas visų pirma dėl to, kad ankstyvuosiuose bibliotekos inventoriuose ir kataloguose afišos, kaip atskiri vienetai, neatsispindi. Asmenų dovanojimo ir depozitų aktuose jos įvardijamos „kitų spaudinių“, „dubletų“ ar „smulkios spaudos“ apibrėžimais. LMAVB istorija – tai įvairių XX a. pradžios kultūrinių draugijų bibliotekų ir individualių asmenų kolekcijų formavimosi istorija. Afišos, kartu su knygomis, rankraščiais ir kitomis vertybėmis, buvo kaupiamos kolekcininkų rinkiniuose (Alberto Žostauto, Eustachijaus Tiškevičiaus, Römerių šeimos ir kt.) ir įvairiais keliais pateko į LMAVB.

Afišos iš privačių kolekcijų. XIX a. paskutiniiais dešimtmečiais su romantizmo atgarsiais atėjęs susidomėjimas praeitimi, jos idealizavimas tarp bajorijos ir inteligentijos inspiravo istorinių paminklų kolekcionavimą. Kauptas LDK paveldas buvo savotiškas rezistencinis judėjimas vis griežtėjančios rusifikavimo politikos atžvilgiu. 1865 m. Michailo Muravjovo susidorojimas su Eustachijaus Tiškevičiaus Senienų muziejaus rinkiniais [20, 52–55] paskatino daugelį kitų to meto kolekcininkų susirūpinti savo vertybėmis. XX a. pradžioje savo puikias senienų kolekcijas ir bibliotekas vilniečiai inteligentai, nerimaudami dėl jų saugumo, pavesdavo toms institucijoms, kurios žadėdavo joms globą ir galimybę likti Lietuvoje. Šiam tikslui pasitarnavo tuo metu išpopuliarėjusios inteligentų draugijos, steigtos mokslo ir kultūros tikslais. Kelios jų – Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių viešosios bibliotekos draugija – vėliau tapo LMAVB pagrindu.

Vilniaus mokslo bičiulių draugijos biblioteka formavosi jos narių ir įvairių institucijų padovanotų rinkinių pagrindu, tad įvairiais jos gyvavimo laikotarpiais užfiksuota daugybė dotacijų. Afišų bibliotekai yra padovanoję draugijos nariai Wacławas Wejtko ir Mykolas Eustachijus Brenšteinas (Brensztejn, *1874–†1938). Pastarasis 1925–1938 m. ėjo draugijos muziejaus vedėjo pareigas, domėjosi teatro istorija, šia tema publikavo straipsnius. Trys įrištos knygos su 1855–1856, 1856–1857, 1857–1858 m. sezonų afišomis kaip tik atėjo iš jo rinkinių. Įrišai kokybiški ir gerai išsilaike: odinės nugarelės, stori kietviršiai, viršelyje paaukuotomis raidėmis įspausstas pavadinimas.

W. Wejtko buvo draugijos bibliotekos rėmėjas nuo pat jos įsikūrimo [23; 24; 25]. Dovanų ir depozitų knygoje matyti, kad dažniausiai dovanėjo meno kūrinius: piešinius, fotografijas, medžiagą, susijusią su maršalu Józefu Pilsudskiu. Bibliotekai jis padovanojo ir unikalią 1852 m. šilkinę Vilniaus teatro afišą.

Patikimiausias šaltinis tiriant senųjų afišų kilmę yra ant jų likusios savininkų proveniencijos. Iš jų sužinome, kad didžiąją dalį pačių seniausių afišų bibliotekai 1940–1941 m. drauge su kitais vertingais leidiniais paliko kultūros veikėjas, publicistas, bibliotekininkas Liucijonas Uziembla (Uziębło, *1864–†1942), sukaupęs vertingą rankraščių ir spaudinių kolekciją. Jo iniciatyva 1899 m. buvo įkurta Senienų ir archeologijos mylėtojų draugija Vilniuje. Ją uždarius, grupės nariai įstojo į 1907 m. Vilniuje įsteigtą Mokslo bičiulių draugiją, perduodami savo biblioteką (168 knygas, 262 tomų), kuri tapo šios draugijos bibliotekos pagrindu. 1906 m. L. Uziembla buvo Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos narys ir įkvėpėjas. Dirbdamas muziejaus saugotoju gausino ir tvarkė bibliotekos ir muzealinių fondus [22].

Afišų savininkų identifikavimo ir datavimo klausimas nusidriekia net iki XIX a. vidurio, Eustachijaus Tiškevičiaus Senienų muziejaus laikų, mat seniausia rasta proveniencija žymi būtent šį LDK paveldo rinkėją. Kelios iš pačių ankstyviausių afišų turi net dviejų savininkų antspaudus. Iš pradžių šių afišų savininkas buvo E. Tiškevičius, vėliau jos pateko Alberto Liudviko Zoštauto (*Zasztowt*), taip pat senienų rinkėjo, nuosavybėn. 1913 m. testamentu jo kolekcijos dalis – monetos, medaliai, knygos – buvo padovanota Valstybinei Vrublevskių bibliotekai [13, 178].

Nedidelis afišų kiekis aptinkamas viename iš Römerių šeimos dovanojimo aktų. Rankraštinis dokumentas informacijos suteikia šykščiai: anot jo, Antakalnio Römeriai bibliotekai dovanoja 11 afišų kartu su kitomis knygomis ir meno kūriniiais [1, 6]. Čia greičiausiai minima Severino Justino Römerio ir Anelės Burbaitės dukra Marija Antanina Römerytė (*1849–†1939), kuri, kaip žinoma, turėjo išsigijusi dvarelį Antakalnyje [29]. 1899 m. gyvendama Paryžiuje Marija Antanina lankė privačias dailės ir muzikos pamokas, domėjosi teatru, mėgėjiškai kūrė portretus ir peizažus. Dalis jos piešinių kartu su afišomis pateko į LMAVB fondus. Jokių šios giminės antspaudų ant afišų neaptikta, tačiau galima rasti įrašų „Iš Römerių archyvo“ kitoje afišų pusėje⁴.

Apibendrinami galime teigti, jog iš įvairių užuominų susekti pagrindinius šaltinius, iš kurių afišos pateko į šiuolaikinius bibliotekos fondus įmanoma. Sunkiau yra, nesant proveniencijų, priskirti atskiras afišas konkrečioms jų rinkėjams ar nustatyti konkrečias jų perdavimo bibliotekai datas. Aišku tik tai, kad seniausios afišos į bibliotekos rinkinius pateko dar iki sovietinės okupacijos⁵. Pastarajame dokumente pirmą kartą afišos įvardijamos kaip kompleksinis bibliotekos rinkinys.

Simbolinė afišų vertė ir Vilniaus teatro iškilimas. Afišos trumpai paminėtos Vilniaus Vrublevskių vardo mokslinės pagalbos draugijos (*Komitet Tow. Pom. Nauk im. Wróblewskich w Wilnie*) dokumentų perdavimo akte Vrublevskių bibliotekai 1930 m. Jame rašoma, kad komitetas dovanoja vilnianos ir lituanikos smulkios spaudos rinkinius, kuriuose tarp įvairių atsišaukimų, brošiūrų, skelbimų, piešinių, natų ir t. t. esama 25 teatro afišų, išleistų tarp 1814–1862 ir 1905–1919 metų [4]. Apibendrintas ir šykštus afišų aprašymas vėl apibūdina jų saugotojų požiūrį: išskirtinis dėmesys skiriamas politiniams atsišaukimams (juos nesunku identifikuoti pagal išsamų kiekvieno jų aprašą), tuo tarpu apie vienlaikes afišas vos užsimenama.

Besigilinant į afišų vertinimo niuansus ir galimą jų vertę, nustatytą kolekcininkų, randama įdomios informacijos. L. Uziembła dvi Varšuvos teatro afišas (1827 ir 1836 m.) viename rankraštyje įvertina po pusanatro rublio, vėlesnes (1844 m.) – po rublį [2]. Kartais afišos kaina priklauso ne tik nuo jos senumo, bet ir simbolinės jos reikšmės platesniame kontekste. Pavyzdžiui, 1860 m. afiša „Barbara Radziwiłłówna“ čia pat įkainota net penkiais rubliais. Tai 1860 m. A. E. Odynieco operos premjeros afiša (dėl to atspausdinta prašmatnesniu raudonu rašalu). Spektaklyje pagrindinį vaidmenį atliko Gertruda Póljan. Romantinė opera tautine tematika netruko pelnyti vilniečių simpatijas ir buvo rodoma daug kartų. Matyti, kad Barboros Radvilaitės tema buvusi madinga ir nuolat atnaujinama XIX a. Vilniaus teatro repertuare: 1812 m. čia galėjo būti pastatyta Franciszeko Wężyko penkių veiksmų tragedija „Barbora Radvilaitė“, o 1819 m. rodyta lenkų dramaturgo Alojzio Felińskio penkių veiksmų tragedija tuo pačiu pavadinimu [7, 189]. Tikėtina, kad ši afiša dalyvavo 1902 m. L. Uziemblos rengtoje su teatro tematika susijusioje parodoje Varšuvoje. Šiuo atveju jo, kaip atidaus kolekcininko ir operos žinovo, įvertinimas iliustruoja reiškinį, kuomet afišos kainas lemia ne tiek išoriniai jos bruožai, kiek simbolinio kapitalo svertai. Taip pat nereikėtų pamiršti ir subjektyvaus žmogiškojo faktoriaus – nesant išplėtos rinkos, kolekcininkas gana laisvai nustato afišos kainą, todėl procesas neapsaugotas nuo jos iškraipymo.

Rankraštyje L. Uziembła neatsitiktinai svarstė apie turimų afišų kainas: jas pardavus norėta Bernardinų kapinėse pastatyti puošnų granitinį antkapį vietoj visiškai sunykusios atminimo lentos aktoriui,

4 Sm-sp-8(2).

5 1940 m. Valstybinės Vrublevskių bibliotekos perdavimo Lituanistikos institutui akte minimi afišų rinkiniai. Žr.: [18, 90].

СЪ ДОЗВОЛЕНІЯ ПАЧАЛСТВА. № 55.
ВЪ ВОСКРЕСЕНІЕ 25 НОЯБРЯ 1851 ГОДА.
НА ВИЕНСКОМЪ ТЕАТРѢ.
ОПЕРА въ 3-хъ актахъ на Польскомъ языкѣ, музыка Герольда:

ЦАМПА

И Л И
МРАМОРНАЯ НЕВѢСТА.

W NIEDZIELE 25 LISTOPADA 1851 ROKU,
W TEATRZE WILENSKIM,

OPERA wo 3-oh aktach, w języku polskim, muzyka Herolda:

ZAMPA

C Z Y L I
NARZECZONA Z MARMURU.

<p style="text-align: center;">Дѣйствующіе лица:</p> <p>Цампа, главный поручикъ разбѣивныхъ — Г. Лессевичъ. Алионса де Монза, офицеръ Савойскій — Г. Новиковскій. Камилла, дочь брата Луяно — Аня Ленская. Донна Констанца, боярыня на вѣрѣ Ивана Г. Новиковскій. Рита — Г. Гасъ Ростковская. Давидъ — — — — — Г. Малекскій. Грѣкъ Луяно — — — — — Г. Карбоничъ. Офицеръ — — — — — Г. Ассеръ. Статуя Алионса Малоредъ. Пастухъ Камиллы, — дѣвѣ Алионса, — поручикъ разбѣивныхъ, — солдатъ, — вѣстникъ и крестьянинъ.</p>	<p style="text-align: center;">О с о б ы :</p> <p>Zampa, korzarz — — — — — P. Leszkiewicz. Alfonso de Monza, oficer Sycylijski — — — — — P. Nowakowski. Kamilla, córka brata Luigano — — — — — Anna Lenka. Donna Konstanca, dowódca na służbie Zampy — — — — — P. Nowobilski. Rita — — — — — Pani Kostkowska. David — — — — — P. Malewski. Hrabia Luigano — — — — — P. Karabonowicz. Oficer — — — — — P. Asser. Pasterz Alix Manfredi. Przyjacielki Kamilli, — przyjaciółki Alfonso, — korzarz, — żołnierz, — wieśniacy i wieśniaczki.</p>
--	--

НАЧАЛО ВЪ 7 ЧАСОВЪ ВЕЧЕРА.	ЗАЧАСНІЕ СІЕ О ГОДИНІЕ 7 ВѢКЗОРЕМ.
Цѣна мѣстамъ.	Цѣна мѣстамъ.
Ложа 1-го ряда 3 руб. серб.	Ложа пасторова 3 rubli srebr.
Ложа безложнѣ 4 — —	Ложа беллеттеге 4 — —
Ложа первого ряда 2 — 50 коп. серб.	Ложа 2-го ряда 2 — 50 kop. srebr.
Курсы первого ряда 4 — 50 — —	Курсы первого ряда 4 — 50 — —
Почвы рядовъ 4 — — —	Балконъ рядовъ 4 — — —
Балконъ 4 — 50 — —	Балконъ 4 — 50 — —
Партеръ 4 — 50 — —	Партеръ 4 — 50 — —
Галерея 4 — 50 — —	Галерея 4 — 50 — —

Нес. ред. Вла. Польскійтеатръ, Польскоязыкъ Воеводемъ. Въ Губернскій Типографіи.

Louis Josepho Ferdinando Héroldo
operos *Zampa* afiša.
1851 lapkričio 25 d.
LMAVB RSS, Sm-sp-7(31)

dainininkui, Vilniaus teatro vadovui Motiejui Kažinskiui (Maciej Każyński, *1767–†1823)⁶. Iš visų sąrašė minimų afišų bibliotekos fonduose yra tik jų dalis.

Informacijos apie pirmuosius Vilniaus teatro veiklos dešimtmečius teikia negausios, bet iškalbingos afišos. Viena tokių yra ankstyviausia turima Vilniaus teatro afiša (1787 m. gruodžio 2 d.), pranešanti apie Giuseppe's Gazzaniga'os *dramma per musica* „L'isola d'Alcina“ („Alčinos sala“). Afišoje skelbiama, kad „ši opera, pastatyta praeitais metais šioje sostinėje ir du kartus rodyta įžymiems asmenims pagerbti, kurie šį miestą lankė, buvo priimta su didžiu pasitenkinimu. Iš esmės būdama viena geriausių ir prašmatniausių operų, turint omeny dekoracijas ir kostiumus, kaip ir dėl muzikos bei savo intrigos, visais įmanomais būdais sudaro puošnumo ir žaismingumo reginį. Vietinis antreprenieris stengsis, kad, kaip ir anksčiau, [opera] būtų prideramai pastatyta.“⁷

Net dviejų kolekcininkų antspaudais⁸ paženklinta 1805 m. sausio 8 d. afiša išskirtinė ne tik dėl senumo ar minėtų proveniencijų. Tądien statytas F. von Shillerio „Fiesco sąmokslas“, skleidžiantis „Audros ir veržimosi“ (*Sturm und Drang*) idėjas, buvo tuometinės teatro vadovės Marciannos Korwell-Morawskos nuolatinių pastangų rodyti aktualius Europoje kūrinius vaisius [7, 77]. Po vyro Dominyko Morawskio (*1761–†1801) mirties M. Korwell-Morawska perėmė vadovavimą Vilniaus teatrui ir sumaniai jam vadovavo, dar atlikdama ir moterų vaidmenis tragedijose. Jai vadovaujant, teatro repertuare vyravo

6 Antkapį L. Uziembla įvertino 60–80 rublių.

7 Sm-sp-3. Čia ir toliau vertimas autorės.

8 Eustachijaus Tiškevičiaus ir Alberto Liudviko Žostauto (žr. aukščiau).

PUB.LICO VILNENSI.

ZAPOZWOLENIEM ZWIERZCHNOSCI.
w Następiący Wtorek to jest: dnia 21. Julii 1803. Roku.
NA BENEFIS JP. JOZEFĄ KOKO I PANNY BISSY.

Kompania Włoska będzie miała honor dać ostatnią Reprezentacyą sztuk Gimnastycznych, Elwilibrycznych, tanczenie na linie i Pantominy

1. Mały Woceryzini, Panna Bissy, Pani Koko i Pan Koko będą skakać na linie i nowe sztuki pokaza.
2. Pan Koko i Małe dzieci pokaza różne grupy Chinkie i Bakać będą Salto-mortale.
3. Pani Koko będzie tańcować Fantango przez 12. tańców z zawiązanymi oczyma z Akompaniowaniem Hiszpańskich Kafeznicetow.
4. Panna Bissy będzie spiewała Aryę Włoską z Recytatywami z Opery *Mohamari*.
5. JP. Jozef Koko, z Hiszpańskiego Trampolina będzie skakał Salto-mortale, potem przeskoczy przez bezkę z robiszwy w oney przewróć.
6. JP. TROMBETTA będzie grać na 7miu Instrumentach nowe Arye za kompaniowaniem swojego Towarzysza.

**ZAKONCZY SPEKTKAL
WIELKA PANTOMINA
MUSULEO DE ARLECHIN
O LE DESGUSTE DE PALIACIO**

(Pan Koko doznanwszy Łaskawych względów Przeswiatacy Publiczności spodziewa się że go dzisiejszą Reprezentacyą licznym zgromadzeniem udziur.

Zaczyna się Punktualnie o godzinie 7mej.

CENA - MIEYSO.		
Loża na-Osob 4.		Rubli. 4.
Bilet na Parter.		Zli. 4.
Bilet na Galeryą		Zli. 2.

Mieysce Reprezentacyi na Dzien W ilickiyy w Wielkim Teatrze, gdzie biletow do Loż dostac można w Kajsie w tymże Teatrze będący, w dzień Reprezentacyi z rana zaczynasz o godzinie dwudziestej, do godziny dwudziestej, a po południu o godzinie drugiej do Reprezentacyi.

1803 m. birželio 21 d. afiša, skelbianti apie italų šeimyninės trupės pasirodymą Vilniaus teatre. LMAVB RSS, Sm-sp-11

klasikinės operos – tragedijos – ir baletai. Prie to ženkliai prisidėjo ir Vilniaus universitetas, 1804 m. šiai įstaigai suteikęs teatro cenzoriaus vaidmenį. M. Korwell-Morawskos vadovavimo metu teatras jau buvo persikėlęs iš Oskierkų į tam tikslui suremontuotus šalia esančius Radvilų rūmus. Nors patalpa buvo daug erdvesnė (salėje tilpo apie 1000 žiūrovų), atvykėlių akimis rūmai buvo prastai pritaikyti vaidinimams. Joachimas Lelewelis laiškuose tėvui skundžiasi, kad Vilniaus teatras yra žemas ir ložės labai nepatogios – „beveik viename lygyje su parteriu ir iš jų negalima nieko matyti. Virš jų yra antra eilė, toliau trečia ir ketvirta – kiekvieną eilę sudaro daugiausia 18 ložių, bet visos jos yra žemesnės už varšvietiškašias“ [16, 24]. Kaip nurodyta afišoje, bilietas į ložę kainavo keturis rublius, į parterį – keturis zlotus, vieta galerijoje – 2 zlotai⁹.

Pirmosios XIX a. pusės teatro repertuare vyravo tuo metu populiarūs Europoje kūriniai. Kompozitorių geografija buvo plati: italų, vokiečių, prancūzų, lenkų, ispanų, rusų, anglų autorių operos ir dramos. Itin dažnai scenoje šmėžavo Augusto Frydricho Ferdinando von Kotzebue, François'o Adriano Boieldieu, Étienne'o Nicolas Méhulio, Aleksandro Fredro ir Wojciecho Bogusławskio kūriniai. Statomos Antonio Salieri'o, Luigi'o Cherubini'o, Valentino Fioravanti'o, Gaetano Donizetti'o, Josepho Weiglo operos. Operų libretai buvo verčiami į lenkų kalbą. Pasak Vidos Bakutytės, užsienio autorių kūrinių adaptavimas regioninei scenai buvo plačiai paplitęs Europoje reiškiny [7, 52]. Vertėjas ne tik išversdavo libretą, bet ir leisdavo sau pakeisti veikėjų vardus, veiksmo vietas, taip suteikdamas žiūrovui galimybę pasijausti „savoje aplinkoje“. Laisvą libretų traktavimą ir perdirbinimą pradėjo dar pirmasis

⁹ Sm-sp-849.

teatro vadovas Wojciechas Bogusławski (*1757–†1829), paveiktas Apšvietos idėjų. Vėliau tuo užsiėmė Ludwikas Adamas Dmuszewski, Alojzisz Fortunatas Żółkowski ir kiti.

Išoriniai teatro afišų bruožai. Ankstyvųjų Vilniaus teatro afišų šablonas buvo perimtas iš Varšuvos teatro, kuriame dirbo W. Bogusławski. Tai nesunku pamatyti sugretinus vienalaikes abiejų teatrų afišas. Varšuvos teatrui, savo ruožtu, visą laiką didelę įtaką darė prancūziškoji teatro kultūra. Tikėtina, kad nesant teatro programėlių (tokių, kokias suprantame šiandien – su išsamiu turinio aprašymu) platinimo tradicijos, afišos atliko dvejopą funkciją – spektaklio plakato ir programos. Randama duomenų, kad bent jau Varšuvoje afišos prieš spektaklį buvo pardavinėjamos kaip teatro programėlės¹⁰. Iškart reikia pastebėti, kad greta afišų egzistavo dar vienas repertuaro skelbimo formatas – teatro pranešimas (*doniesienie teatralne*), kuris buvo mažesnio formato (16x18 arba 15x11 cm), glaustesnis ir apsieidavo be tam tikrų afišai būdingų struktūrinių elementų, pavyzdžiui, aktorių sudėties, herbinio erelio. Juose spausdinama informacija paprastai pasirodydavo ir didelėse afišose¹¹.

Informacijos turinys ir kiekis, pateiktas afišoje, kito priklausomai nuo laikotarpio, programos pobūdžio ir aktorių sudėties. Vis dėlto galima kalbėti apie tam tikrą Vilniaus teatro afišos šabloną, kuriame, be pjesių pavadinimų, aktorių pavardžių, duomenų apie veiksmo vietą ir laiką, būdavo pateikiami trumpi aprašymai, iš kurių žiūrovas turėtų susidaryti įspūdį, kas bus rodoma. Dažniausiai tai glaudisti vieno sakinio pasirodymų apibūdinimai. Tačiau čia pat pasitaiko ir įvairiausios informacijos, susijusios su spektakliu, pavyzdžiui, pranešimų apie repertuaro pasikeitimus¹². Manieristine stilistika pasižymi įmantrūs spektaklių anonsai ir pristatymai: „Gerbiamoji publika! Šis kūrinys dėl savo išskirtinių komikų ir svarbių intrigu nusipelnė visų dėmesio. [...] Tikimės, kad spektaklis susirinkusius žiūrovus šiais klausimais visuotinai patenkins.“¹³

Retais atvejais afišos išsiskiria itin detalio informacija. Pavyzdžiui, 1827 vasario 4 d. afišoje „Poetės Sapfo mirtis ir sudievinimas“ pateiktas smulkus programiškas turinio aprašymas, gerokai suardantis įprastą afišos struktūrą, kuriai paprastai būdingas glaustumas. Dviejų dalių Alojzisz Orchowskio melodrama, kaip nurodyta afišoje, specialiai parašyta garsiai Varšuvos teatro primadonai Józefai Ledóchowskai. Pastaroji ne kartą gastrolių metu lankėsi Vilniuje, atliko Barboros (1819), Helenos (1821), ledi Makbet (1818) vaidmenis, liaupsinta kritikų. Afišos autorius galima pagirti už viešųjų ryšių išmanymą, nes garsenybė paminėta tik siekiant spektakliui daugiau reklamos, mat tą vakarą buvo vietinės aktorės – Domicelės Skarżynskos benefisas. Melodrama iškilmingumu išties pranoko visus pastaraisiais metais statytus veikalus, nes žiūrovus viliojo „naujomis dekoracijomis, vaizduojančiomis Parnasą ir Olimpą“, nematytu garderobu; naujais mechanizmais patobulintoje scenoje tą vakarą grojo net du orkestrai, giedojo choras, o reginį užbaigė bengališkos ugnys¹⁴. Bilietų kainos afišoje nenurodytos, bet atskirai išspausdintas spektaklio libretas buvo dalinamas nemokamai su bilietais.

1798 m. gegužės 12 d. prie Vilniaus akademijos įkūrus Cenzūros komitetą, kiekvienos afišos viršuje atsirado būtinas prierašas: *Za pozwoleniem zwierzchności* (valdžios leidimu), taip pat, maždaug nuo 3-ojo dešimtmečio apie politinę situaciją primena Rusijos imperijos dvigalvis erelis, besipuikuojantis afišos viršuje, kaip spektaklio legalumo sąlyga. Apie sustiprėjusį rusifikacijos procesą ir cenzūros kontrolę po 1863 metų sužinome iš afišos paraščių: kiekvienos afišos spausdinimui leidimą turėjo išduoti atsakingas pareigūnas; jo pavardė būdavo išspausdinama toje pačioje afišoje.

XIX a. pirmojoje pusėje afišų spausdinimo kokybė buvo prasta, tekstas sunkiai įskaitomas, raidės eilutėje nevienodo dydžio. Aptariamuoju laikotarpiu spausdinimo technologijos iš principo buvo nepakitusios nuo pirmųjų spaustuvių Lietuvoje veiklos laikų. Naudoti patys paprasčiausi, dar Johanno

10 Vienoje 1886 m. Varšuvos teatro afišų randama tokia informacija: „Varšuvos teatrų afišų pardavimas priklauso išimtinai Jano Cotty spaustuvei. Parduodantis afišas turi ant kepurės užrašą: *Afiszeris*. Sm-sp-971.

11 *Dane będzje W idowisko ogloszonęj inż Afiszami Wielkięj* – tekstas iš teatrinio pranešimo. Sm-sp-906.

12 „Draugija [*Towarzystwo aktorów dramatycznych Polskich*] nori atsiprašyti gerbiamos publikos, kad skelbtoji opera „Jadvyga“ dėl pono Rogowskio ligos nebus rodoma“. Sm-sp-5(3).

13 Sm-sp-5(4).

14 Sm-sp-903.

Ferdinando Kauerio romantinės operos *Dunojaus nimfa* afiša. 1821 sausio 21 d. LMAVB RSS, Sm-sp-866

Gutenbergio išrasti presai, kuriuose spausdinimo formos buvo surenkamos iš atskirų literų, dedamų į tam tikras šrifto kasas. Šitoks spausdinimo būdas, anot poligrafijos istorikų, Lietuvoje išsilaiškė iki pat XIX a. antrosios pusės, kai pradėjo daugėti spaustuvių, turinčių linotipų ir litografijos mašinų [28, 53]. XIX a. pirmojoje pusėje valstybinių įstaigų užsakyamus buvo monopolizavusi Vilniaus gubernijos valdybos spaustuvė – čia buvo spausdinamos visos Vilniaus teatro afišos. Vėliau šį veiklos barą perėmė Abelio Syrkinio spaustuvė, viena iš pirmųjų Lietuvoje XIX a. 6-ajame dešimtmetyje turėjusi plokščių spausdinimo mašinų, leidusių gauti tūkstantį ir daugiau atspaudų per valandą [28, 52]. Aptariamuoju laikotarpiu tai buvo daugiausiai įrengimų turinti šios rūšies spaustuvė Vilniuje. Kitose spaustuose leistos afišos – greičiau išimtis¹⁵.

Spartėjanti spausdinimo technologijų raida turėjo daryti poveikį ir leidžiamų afišų tiražui. XIX a. antrojoje pusėje ženkliai pagerėja ir spausdinimo kokybė: šriftas (lotyniškos antikvos variacijos) aiškesnis, raidės ryškesnės. Teatro trupių gastrolių metu afišos būdavo spausdinamos tuose miestuose, kur vykdavo spektakliai, pavyzdžiui, 1861–1862 m. Vilniaus teatro trupės gastrolių Kaune metu jos buvo spausdinamos vietinėje Maušos Tipografo spaustuvėje. XIX a. antrojoje pusėje afišose pasipila šriftų bei ornamentų gausa ir įvairovė, atsiranda netgi grafikos intarpų. Afišos meninio apipavidalinimo esminiu lūžiu tampa po 1831 m. sukilimo įvestas įsakas tekstą rašyti dviem kalbomis: lenkų ir rusų. Atsiradus daugiau teksto, atitinkamai keičiasi ir visos afišos šablonas – tekstas smulkeja, todėl ir aktorių pavardės rašomos smulkesniu šriftu. XIX a. 4-ame dešimtmetyje rusiškoji afišos dalis dar nėra

15 Pavyzdžiui, garsiojoje Juozapo Zavadzio spaustuveje spausta 1825 m. labdaringo teatro mėgėjų spektaklio afiša iš kitų išsiskiria puošniu ornamentu ir kokybiška spauda. Keletas afišų leista Užupyje veikusioje Joselio Blimovičiaus spaustuveje.

№ 255. СЪ ДОВОЛЕНІЯ Начальства. № 5.

Во Вторникъ 25 Октября 1862 года на Виленскомъ Городовомъ Театрѣ
Дано будетъ **УВЕЛИЧАЮЩЕЮ** ИЗЪ БѢДЫ ВЪ С. ПЕТЕРБУРГѢ ТРУПНОЮ

АРАБОВЪ И МАРОКАНЦЕВЪ,

АТЛЕТИЧЕСКО-ГИМНАСТИЧЕСКОЕ ПРЕДСТАВЛЕНІЕ.

- 1. ДОКТОРЪ МЕДИЦИНЫ** КОМЕДИЯ въ 1-мъ дѣйствіи, на Польскомъ языкѣ. I. Корzeniowski
- 2. а) БОЛЬШЕ БЕДУИНСКІЕ ПРЫЖКИ, б) САГАРСКІЙ ВИКОРЪ, в) САЛТО-МОРТАЛЕ, съ книжками, штыками и пистолетами (ПОДРОЖАНІЕ ТИГРОВЫХЪ ПРЫЖКАМЪ), исполняютъ: ГАДИ-АЛИ, ГУССЕЙНЪ, ШАНДОВЪ И ОСВАЛЬДЪ.**
- 3. ЛЕТАЮЩІЙ КАУЧУКОВЫЙ МАЛЬЧИКЪ.**
- 4. ТАЙНА ЖЕНЩИНЫ, ВОДЕВИЛЬ** въ 1-мъ дѣйствіи, на русскомъ языкѣ.
- 5. СЛЬФЫ И СЛЬФЫДЫ,** пародіе въ воздухѣ. Исполняютъ мужчины и дамы всей труппы.
- 6. БОЛЬШОЕ КОНИЧЕСКОЕ ПОТ-POURRI,** въ которомъ особенно будутъ **КАУЧУКОВЫЕ МАЛЬЧИКИ.** отдѣлятся такъ называемые

ТЕАТРЪ ВІЛЕНСКІЙ. въ СТОБЕКЪ 25-го Października 1862 roku
Przejeżdżająca z Wiednia do St. Petersburga trupa

АРАВО́ВЪ і МАРОКАНО́ВЪ

да wielkie Atletyczn-Gymnastyczne przedstawienie.

- 1. КОМЕДИЯ** въ 1-мъ акте, въ языкѣ польскимъ. J. Korzeniowski: **ДОКТОРЪ МЕДИЦИНЫ.**

ДЕЙСТВУЮЩІЯ ЛИЦА		О С О Б Ъ	
Докторъ Хоржико	Ганъ Антоніанъ	Хоржико	Панъ Габриэль
Панъ Хоржико	Г. Сурманъ	Големъ, отецъ Хоржико	Г. Сурманъ
Али, сынъ Али	Ганъ Шандовъ	Али, сынъ Али	Панъ Габриэль
Буръ, сынъ Али	Г. Демиски	Буръ, сынъ Али	Панъ Габриэль
Проститутка	Г. Демиски	Миссионаръ, братъ Хоржико	Панъ Зенонъ
Проститутка въ юбкѣ	Г. Демиски	Миссионаръ, братъ Хоржико	Панъ Зенонъ
Ученъ, сынъ Али	Г. Демиски	Панъ, сынъ Али	П. Миссионаръ
Исполнители, сынъ проститутки	Г. Демиски	Исполнители, сынъ Али	П. Миссионаръ
Служающій, сынъ Али	Г. Демиски	Служающій, сынъ Али	П. Миссионаръ

Актъ въ 1-мъ дѣйствіи, въ 1-мъ актѣ.

- 2. а) Ołbrzymie Beduńskie Skoki, б) Wieher Sahary, в) Salto-mortale z bagnetami, sztyletami i pistoletami (naśladowanie skoków tygrysich.)**
исполняютъ: HADI-ALI, HUSSEJN, SZANDOW I OSWALD.
- 3. LEKACY CHŁOPIEC GUMELASTYCZNY.**
- 4. ВОДЕВИЛЬ** въ 1-мъ акте, въ языкѣ Россійскимъ: **ТАЈЕМНИЦА КОБИЕТЫ.**
- 5. СЛЬФЫ І СЛЬФЫДЫ** букаjące въ воздухѣ. Выконają mężczyźni і damy całej trupy.
- 6. WIELKIE KONICZNE POT-POURRI,** w którym odznaczają się będą tak zwani: **GUMELASTYCZNI CHŁOPCY.**

НАЧАЛО ВЪ 7 ЧАСОВЪ ВЕЧЕРА. ЗАСНІЕ СІЯ О ГОДИНІЕ 7 ВЕЩОРЕМ.
ЦѢНА МѢСТАМЪ ОБЫКНОВЕННАЯ. СЕНА МІЄСЦЕ ЗВУЧАЮЩАЯ.

Принять заказанія. Г. Баканъ, Октябрь 20 дня 1862 года. Балетскій Инженеръ Николай Васильевъ. В. Труппа А. Сурманъ

„Araby ir marokiečių“ trupės, 1862 m. viešėjusios Vilniuje, pasirodymo programa. LMAVB RSS, Sm-sp-7(27)

1820–1821 m. Vilniuje viešėjo vokiečių aktorių trupė iš Klaipėdos, vadovaujama Johanno Gottliebo Heckerto. Per du sezonus trukusias gastroles klaipėdiečiai supažindino Vilniaus publiką, pratusią daugiau prie itališkosios operos *buffa* žanro, prie tuo metu Vakarų Europoje sklandžiusių romantinių operų tendencijų. Apie romantinės operos sukeltą populiarumo bangą byloja teatro repertuaras (iš šio laikotarpio turime septyniolika afišų). Vokiečių trupė statė vokiečių, italų, prancūzų autorių kūrinis: H. M. Bertono „Alina, Golkondos karalienė“, H. Cuno „Plėšikai iš Maria Kulm, arba Tikėjimo galia“, F. Kauerio „Dunojaus nimfa“, P. Wrantizky’o „Oberonas, elfų karalius“¹⁸, G. Rossini’o „Tankredis“. Pastaroji opera buvo tokia populiari, kad žiūrovų pageidavimu buvo kartota antrąkart. Operos veiksmas vyksta XI a. Sicilijoje, kryžiaus karų sūkuryje. Spektaklio metu, pasak afišos, pasirodo šešių raitelių paradas, įjojantis ant tikrų žirgų¹⁹. Orientalistiniu koloritu ir skambesiu žavėjo garsioji W. A. Mozarto opera „Pagrobimas iš Seralio“, o W. Müllerio komiškoje operoje „Seserys iš Prahos“ – aktoriai susikeitė rolėmis: vyrai atliko moterų vaidmenis, o moterys – vyrų²⁰.

Afišose atsiskleidžia dviejų aktorių trupių – vokiečių ir lenkų – konkurencinė kova dėl Vilniaus publikos dėmesio. 1821 sausį J. G. Heckerto trupė, matyt, nesijausdama tvirtai, taip kreipiasi į publiką: „Jau nuo seno prarasta galimybė išsilaikyti nacionalinėje scenoje, tad ir šiandien negausiai susirinkę drįstame iš naujo pašvęsti maloningai publikai mūsų paslaugas ir darbus. Tegu šios mūsų pastangos

18 Ši J. R. Planché libretą itin išpopuliarino Carlo Maria Webberio opera tuo pačiu pavadinimu, pelniusi kompozitoriui amžiną šlovę. Operos premjera įvyko 1826 m. Londone.

19 Sm-sp-869.

20 Sm-sp-870.

Tau būna įrodymas, kokie atmintini esame Tavo atžvilgiu ir kaip aukštai mokame vertinti Tavo malonę. Kreipiamės dabar į šią nuostabią garbingąją publiką, šildomi saldžios vilties, kad jeigu ne talentą, tai bent jau mūsų uolius ketinimus paremti norėsi ir juo labiau būsi maloningas savo tautiečiams, kurie dega nepaprastu noru Tau amžinai tarnauti.“²¹

Vokiečių aktorių sukeltos ovacijos pakurstė Vilniaus miesto trupės atsaką, kuris neapsiėjo be tam tikrų patriotinių atspalvių. Kasparas Kamiński, tuometinis Vilniaus teatro trupės vadovas, kovo 20 d. įžengė scenon su naujai suformuota trupe ir nauja programa „gimtąja lenkų kalba“, užpildydamas ilgai trukusią nacionalinio teatro spragą²². Tą vakarą buvo parodyta lenkų autoriaus Franciszeko Jakubowskio tragedija „Mikalojus Zebžydovskis, Krokuvos vaivada“. Tačiau sumanus antreprenieris K. Kamiński, greitai pajutęs publikos nuotaikas ir vyraujančią susidomėjimą romantinėmis, „stebuklinėmis“ temomis, dar tebeviešint vokiečiams, pradėjo keisti repertuarą. Kovo 31 d. buvo pastatyta T. Körnerio „Toni, arba Siaubinga naktis šv. Domingo saloje“, o balandžio 10 d. parodyta didinga stebuklinė opera „Dnestro sirena“, kuri buvo ne kas kita kaip vokiečių trupės rodytos operos „Dunojaus nimfa“ lenkiškasis variantas [7, 109].

Heckerto trupės afišų šablonas iš esmės skiriasi nuo vienalaikių aptartų Vilniaus teatro afišų. Gastroliuojančios trupės afišos galėjo būti spausdinamos Klaipėdoje – tuo metu čia veikė tik viena – Horcho Frydricho Vilhelmo – spaustuvė, arba spausdinamos kokioje nors Vilniaus spaustuvėje – duomenų apie tai afišose nėra. Dvikalbės Heckerto trupės afišos skyrėsi tiek kompozicija, tiek šriftu ir spaudos kokybe. Vilniaus afišos pasižymi vertikalia, išcentruota (akcentuojamas Imperijos erelis ir spektaklio pavadinimas) kompozicija. Tuo tarpu klaipėdietiškios afišos komponuojamos horizontaliai, kaip knygos atvartas: kairėje pusėje gotišku šriftu spausdinamas vokiškas tekstas, dešinėje – lenkiškas. Afišose daugiau ornamentikos, įvairesni šriftai, pasitaiko vinječių. Spauda kur kas ryškesnė, raidės geriau atsispaudusios nei Valdybos spaustuvėje spausdintų Vilniaus teatro afišų.

1822 m. gegužę Vilniuje apsilankė prancūzų aktoriai iš Varšuvos teatro [10, 155]. Gegužės 11 d. čia buvo pastatyti trijų veiksmų Marivaux komedija „Meilės ir atsitiktinumo žaidimai“ ir M. Scribe's vodevilis „Mišelis ir Kristina“, turėję pasisekimo Paryžiaus teatruose. Pirmojo spektaklio siužetas plėtoja itališkosios *opera buffa* žanrinius bruožus: jauni sužadėtiniai Silvija ir Dorantė, nė karto nematę vienas kito, apsikriai žaidžia slėpynes persirengdami tarnais. Finale, po ilgų ir neabejotinai komiškų peripetijų, žiūrovai su pasitenkinimu stebi abiejų jaunuolių meilės triumfą.

Iš vienintelės charakteringos šių trumpų gastrolų afišos sužinome, jog užsienio trupės, atvykusios į Vilnių, elgdavosi gana savarankiškai: patys spausdindavosi savo afišas ir rūpindavosi bilietų platiniu (afišoje nurodytas trupės nario, atsakingo už bilietus, adresas). Miesto teatro kasa platindavo tik vietinės trupės bilietus.

1827 m. balandį Vilniuje viešėjo baletmeisterio Chiarini'o šeimos trupė. Visą mėnesį šokėjų ir akrobatų trupė stebino vilniečius pantomimos ir akrobatikos numeriais, kurie įprastą operų repertuarą papildydavo žanrų įvairove. Paprastai vakaro programoje tarp Chiarini'o trupės pantomimų, teminių šokių ir akrobatikos ant lyno numerių įsiterpdavo vietinių aktorių atliekamos trumpos vieno veiksmo komiškosios operos. Charakteringa balandžio 11 d. afiša, kurioje skelbiama, kad „trejų metų panelė Virginija“ vaikščios lynu, „Feliksas su tambūrinu atliks gražų ir sudėtingą šokį“. Toliau vakaro programoje vietiniai aktoriai atliks vieno veiksmo komediją „Mylimas dėdulė“, po to panelė Josefina šoks ispanišką šokį, o vakarą užbaigs komiška pantomima „Arlekinas gydytojas“²³.

Chiarini'o trupės gastrolėms einant į pabaigą, balandžio 30 d., kartu su vietiniais teatro aktoriais buvo iškilmingai pristatyta populiarioji Ferdinando Kauerio romantinė opera „Undinė“. Afišoje į publiką kreipiasi benefistantė aktorė Augusta Kolbe, žadanti „ištaigingą ir komišką“ reginį, praturtintą

21 Sm-sp-5(6).

22 Sm-sp-6.

23 Sm-sp-912.

Vilniaus teatras rotušėje XIX a. LMAVB RSS, A-8264

puošniomis dekoracijomis, prabangiu garderobu, fejerverkais ir baletu²⁴. Specialiai išskirtas Chiarini'o trupės šioje operoje atliekamas baletu numeris „Undinėlių šokis“, kuris „Varšuvoje, publikai pageidaujant, keliskart buvo kartojamas“.

Vietinę publiką pasiekdavo ir itin egzotiškos pramogos. Visą Europą persmelkusi orientalizmo banga pasiekė ir Vilnių. Štai 1862 m. čia užsuko iš Vienos į Sankt Peterburgą vykstantys arabais ir marokiečiais save vadinantys trupės nariai, atlikę programinius gimnastikos numerius: 1) Nepaprasti beduinų šuoliai; 2) Audra Sacharoje; 3) Mirtini šuoliai su durklais (tigrų šuolių imitavimas). Susidomėjimą Rytai, primityviomis gentimis smarkiai įtakojo tuo metu vykusi intensyvi kolonizacija ir Rusijos imperijos ekonominiai ryšiai su tolimaisiais rytai²⁵. Kaip matyti iš aukščiau minėto pavyzdžio, ši tendencija netruko išlieti į vis sparčiau besiplėtojančią Vilniaus pramogų kultūrą.

Gastroliuojančios aktorių trupės įpūsdavo konkurencijos nuotaikų ir tapdavo naujų inspiracijų šaltiniu Vilniaus aktoriams; pagyvindavo vietinį repertuarą virtuozų koncertais, cirko pasirodymais, naujais spektakliais. Apskritai, teatro pasauliui keliavimo fenomenas buvo būdingas nuo seniausių laikų. Jį įtakojo finansinės sąlygos, patirties troškimas ir, žinoma, amžinos šlovės siekis. Juk ne veltui afišose aktoriai manieringai kreipiasi į publiką, prašydami „suteikti progą užsitarnauti amžiną šlovę“.

Vilniaus teatro permamos istorinių pokyčių kontekste. Tiek išsami afišų teikiama medžiaga, tiek teatrui skirta periodika leidžia teigti, kad 2–3 dešimtmečiai buvo Vilniaus teatro klestėjimo laikotarpis. Iš 3-ojo dešimtmečio turime net 147 afišą – tai daugiau nei pusė viso Vilniaus teatro afišų fondo. Susiformavo stipri aktorių trupė, pajėgi atlikti ir sudėtingas tragedijas, ir komiškas operas. Tuo metu Vilniaus scenoje žiūrovus žavėjo Izabellos Górskos, Józefo Rogowskio, Maciejaus Kazynskio meistriškumas. Nemažai vaidmenų atliko sutuoktiniai Kazimierzas ir Józefa Skibinskiai (pastarajai pagyrų negailėjo net Vilniuje besilankydama operos žvaigždė Angelica Catalani) [7, 105].

²⁴ Sm-sp-7(19).

²⁵ Apie tai žr.: [19].

Minimais dešimtmečiais Vilniaus teatre netrūko gastroliuojančių užsienio trupių ir atvirksčiai – Vilniaus aktorai lankydavosi svetur. Į teatro veiklą įsitraukė vietinė inteligentija su Vilniaus universitetu priešakyje²⁶: spektaklių apipavidalinime dalyvavo jo auklėtiniai Antanas Smuglevičius, Jonas Rustemas, Józefas Hilarijus Glovackis. Baigusieji Vilniaus universiteto muzikos katedrą rašydavo muziką spektakliams. Ypač šioje srityje pasižymėjo Wiktoras Kažynskis – kompozitorius, dirigentas, teatro orkestro vadovas. Todėl suprantama, kad 1832 m. Vilniaus universiteto uždarymas buvo skaudus smūgis teatro plėtotei ir raidai.

Po 1831 m. sukilimo teatras valdžios įsaku persikėlė į rotušę²⁷. Nagrinėdamas XIX a. vidurio Vilniaus teatro gyvavimo periodą, lenkų tyrėjas J. Timoszewiczius išskiria tris pagrindines aplinkybes, kuriomis teko dirbti teatrui: rusifikacijos procesą, griežtą cenzūrą ir materialines sąlygas [26, 61]. 1833 m. buvo išleistas įsakas spausdinti afišas dviem kalbomis ir kiekviename spektaklyje rezervuoti vieną vietą žandarui. Apribota savivalda atsiliepė ir teatro repertuarui: jei anksčiau įkvėptose romantizmo dvasios teatro aplinkoje buvo dažni Aleksandro Fredro, Karolio Kurpińskio ir Kajetano Nowińskio veikalai lenkų kalba, po sukilimo repertuaras buvo griežtai cenzūruojamas. Jame privaloma tvarka atsirado rusų kalba vaidinamų spektaklių – daugiausiai smulkios formos vodevilių, kurių meninis lygis kentėjo dėl profesionalių rusakalbių aktorių trūkumo Vilniuje. Suvokus teatro reikšmę ideologinės politikos sklaidos procesuose, valdžia suskubo ją pasinaudoti. Nepaisant cenzūros suvaržymų, Vilniaus teatro repertuaras, ypač 6-ajame dešimtmetyje, nenusileido didiesiems Rusijos imperijos miestams – Varšuvai, Maskvai, Sankt Peterburgui – įvairumu ir statomų veikalų solidumu. Statomi tokių teatro hierarchų, kaip Molière'as, W. Shakespearas, G. Donizzeti, N. Gogolis, F. Schilleris, C. M. Webberis, kūriniai. Taigi Vilniaus teatras nepraranda savo statuso ir reikšmės iki pat Pirmojo pasaulinio karo.

Išvados. Unikalus LMA Vrublevskių bibliotekoje saugomas senųjų afišų rinkinys – nepamainomas šaltinis Vilniaus teatro istorijos tyrimams. Tačiau taip pat jis gali būti savarankiško ikonografinio tyrimo objektas. Nesant gausių istorinių šaltinių, afišos padeda rekonstruoti repertuarą, suteikia žinių apie kasdienybės istoriją, žymias personalijas, poligrafijos raidą.

Straipsnyje daugiau dėmesio skirta senesnių afišų (XIX a. pirmosios pusės) aprašymui ir aptarimui. Analizuojant informaciją, pateiktą afišose, ryškėja gyvas ir daugiabriaunis teatro bendruomenės vaizdas, praturtintas savita retorika, žavintis aukštu meniniu lygiu, grandioziniais spektaklių pastatymais. Įprastą repertuarą pagyvindavo gastroliuojančių trupių artistai, vietinę publiką stebinę virtuozų koncertais, cirko pasirodymais, naujais spektakliais.

Stengiantis atsekti afišų patekimo į bibliotekos fondus istoriją, susidurta su nepakankamos dokumentacijos kiekiu ir specifiniu afišų, kaip smulkiosios spaudos, traktavimu. Iškelta hipotezė apie galimą bibliotekos spaudinių hierarchizavimą paaiškintų menką dėmesį afišoms tiek joms patenkant į fondus, tiek saugojimo ir restauravimo kontekste. Kita vertus, esama jų būklė ir saugojimo sąlygos yra greičiau patenkinamos ir geros.

XIX a. antrosios pusės afišos yra palyginti neblogos būklės, daugiausiai saugomos pavienės, bet keli 6-ojo dešimtmečio sezonai įrišti į knygas. Dauguma jų reikalauja minimalaus restauravimo, tačiau yra ir tokių, kurioms reikalinga skubi pagalba. Renkantis afišas konservavimui ir restauravimui prioritetas teikiamas atsižvelgiant tiek į afišos amžių, tiek į ypatingus išorinius bruožus. Afišos yra restauruojamos nuo 1997 metų ir šiuo metu yra apie dvidešimt restauruotų ar konservuotų XVIII ir XIX a. šios akcidentinės spaudos lakštų. Įsigilinus į fondo specifiką peršasi išvada, kad už visuotinį afišų restauravimą dar svarbesnė yra prevencinė jų priežiūra ateities perspektyvoje – t. y. laikymas tam skirtuose stelažuose, tiesioginio kontakto (kuris trapioms afišoms kenkia labiausiai) vengimas, kenksmingų mikroklimato sąlygų šalinimas. Todėl ateityje neatmetama afišų rinkinio skaitmeninimo galimybė.

26 Apie Vilniaus inteligentų, ypač Universiteto bendruomenės, veiklą Vilniaus teatre žr.: [6].

27 Apie detalesnes teatro perkėlimo iš Vilniaus gatvės į rotušę aplinkybes ir bandymą steigti rusų teatrą Vilniuje žr.: [5].

Archyviniai šaltiniai

1. *Aktai įvairių privačių asmenų knygų rinkinių įjungtų į biblioteką*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F75-66/16, lap. 1–7.
2. *Sąrašas afišų ir įvairių teatro skelbimų, 1635–1861*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F151-32, lap. 1–32.
3. *Teatro parodos Varšuvoje rankraščių sąrašas*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F151-67, lap. 1.
4. *1929–1931 metų Vrublevskių bibliotekai duotų dovanų sąrašai*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F75-135, lap. 53.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

5. Bakutytė, Vida. Kai kurie archyviniai šaltiniai apie rusų teatro Vilniuje steigimą 1841–1849 m. *Menotyra*, 2005, t. 41, nr. 4 (41), p. 8–11.
6. Bakutytė, Vida. Senasis Vilniaus teatras ir vilniečiai. *Krantai*, 1992, nr. 4–6, p. 74–78.
7. Bakutytė, Vida. *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu, 1785–1915*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012. 528 p.
8. Bernacki, Ludwik. *Teatr, dramati i muzyka za Stanisława Augusta*. Lwów: Ossolineum, 1925. T. 1: *Źródła i materiały*. 474 p.
9. Bernacki, Ludwik. *Teatr, dramati i muzyka za Stanisława Augusta*. Lwów: Ossolineum, 1925. T. 2: *Notatki i studja*. 443 p.
10. Drėma, Vladas. *Iš Lietuvos teatro istorijos šaltinių, 1761–1853*. [Sudarė Gražina Drėmaitė ir Helmutas Šabasevičius]. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007. 326 p.
11. Kapočiūtė, Auksė. XIX a. afišų rinkinys Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje. In: *XIX a. Vilniaus miesto afišos – daugiakultūrio gyvenimo veidrodis*. Vilnius: Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, 2009, p. 7–12.
12. *Katalog nystany teatralnej w Warszawie*. Warszawa, 1902. [12], 27, [16] p.
13. Kisarauskas, Vincas. *Lietuvos knygos ženklai*. Vilnius: Mokslas, 1984. 219 p.
14. Komorowski, Jaroslav. Vilniaus „gyvasis Shakespeare’as“. Lenkų vertimai ir teatras 1839–1864 m. In: *XIX a. Vilniaus miesto afišos – daugiakultūrio gyvenimo veidrodis*. Vilnius: Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, 2009, p. 25–41.
15. *Ku uczczeniu setnej rocznicy zgonu Wojciecha Bogusławskiego*: wystawa teatralna, 1929, sierpień: katalog z 8 rycinami. Warszawa, 1929. 67, [9] p.
16. Lelewel, Joachim. *Listy Joachima Lelewela*: oddział pierwszy: listy do rodzeństwa pisane. Poznań: Księgarnia Żupańskiego, 1878. T. 1. 495 p.
17. Maknys, Vytautas. *Lietuvių teatro raidos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1972. [D.] 1: *Senasis teatras; Lietuviškieji vakarai, 1570–1917*. 370 p.
18. Marcinkevičius, Juozas. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos istorijos dokumentai. *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka*, 2001/2002. Vilnius, 2004, p. 89–96.
19. Mulevičiūtė, Jolita. Stebinti Kita: egzotinių kultūrų apraiškos Vilniuje (XIX a. II pusė – XX a. pradžia). In: *XIX a. Vilniaus miesto afišos – daugiakultūrio gyvenimo veidrodis*. Vilnius: Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, 2009, p. 107–117.
20. Mulevičiūtė, Jolita. Uždrausti paminklai: Vilniaus Senienų muziejaus reorganizavimas ir jo padariniai. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003/2. Vilnius, 2005, p. 45–64.
21. Römer, Eugeniusz. *Livonijos ir Lietuvos Römerių giminės istorija=Monografia rodu Römerów na Inflantach i Litwie*. [Parengė Jolanta Širkaitė; iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė, Jolanta Širkaitė]. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009. 526 p.
22. Skibińska, Władysława. Uziębło Lucjan. In: *Słownik pracowników książki Polskiej*. Warszawa; Łódź: Państwowe wyd. naukowe, 1972, p. 930.
23. Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] za rok 1907. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1908, t. 1. 188 p.
24. Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] za rok 1908. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. Wilno, 1909, t. 2. 146 p.
25. Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa [Przyjaciół Nauk w Wilnie] za rok 1909. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 1910, t. 3. 153 p.
26. Timoszewicz, Jerzy. Iš Vilniaus teatro istorijos (1832–1864). *Menotyra*, 1994, nr. 2, p. 60–66.

27. Timoszewicz, Jerzy. Z teki afiszów Wileńskich 1800–1863. *Pamiętnik teatralny*, Warszawa, 1986, z. 2/3 (138/139), p. 221–285.
28. Užtupas, Vilius. *Lietuvos spaustuvės, 1522–1997*. Vilnius; Kaunas: XXVII knygos mėgėjai: V. Užtupo leidykla, 1998. 607 p.
29. *Vidiškių dvaras* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 6 d.]. Interneto prieiga: http://lt.wikipedia.org/wiki/Vidi%C5%A1ki%C5%B3_dvaras

Playbills of the Vilnius City Theatre in the collections of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

Summary

The collection of old playbills kept in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences is unique because of its age and specificity. The playbills are indispensable historical source for research of Vilnius City Theatre (established 1785 – closed down 1915). It represents wide view of cultural activity in the national scene during anxious time of Czarist regime. Playbills help historians to reconstruct repertoire, acting ensemble, they also provide information about the Russian Empire policy, the printing technologies in Lithuania, cultural trends and interactions.

Playbills of Vilnius City Theatre were added to the library collections from various sources during the period between the First and Second World War. The imprints on the documents let us claim that most of the oldest playbills were donated to the library by Lucyan Uziębło – writer, publicist, librarian and member of the Society of the Friends of Science (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*). The oldest performance playbill dates back to 1787, and is marked by this collector's imprint. Among the other donors Waclaw Wejtko, Michał Brensztejn, Elena Dorochova can be mentioned.

In addition to the review of the main features of the Vilnius City Theatre playbills, it is useful to evaluate their current condition and perspectives of preservation. Playbills from approximately second half of 19th century are in relatively good condition, mostly stored individually, but few repertoire seasons from 1860's are bound into books. Most of them require only minimal restoration, but there are some who need immediate assistance.

The selection of playbills for preservation and reservation is prioritized taking into account both playbill age and the specific external features. Playbills in our library are being restored since 1997 and currently there are about twenty preserved pieces. Findings of the examination of the presented library fund suggest that preventive maintenance of the future perspectives is possibly more important than global restoration. Playbills should be stored in specially designed shelvings. Fragile playbills should avoid direct contact and harmful climate. Therefore, the library does not exclude an option to make digital copies of this fund in the future.